

Yerinden Edilmenin Söylemsel Şiddete Dönüşümü: Refik Halid Karay ve Sürgünlük Deneyimi*

Demet Karabulut**

Öz

Sürgün etme, iktidarların toplumsal ve ahlaki normlarla uyuşmayan, politik olarak aykırı olan, dini öğretileri ve kurumları benimsemeyen ya da eleştiren insanları etki alanlarından uzaklaştırma, bir cezalandırma yöntemi olarak kullanılmaktadır. Ancak günümüz koşullarında sürgünlüğü halen bu bağlamda değerlendirmek birçok güncel durumu göz ardı etmek anlamına geleceği için sürgün kavramına daha geniş bir açıdan yaklaşmak gerekliliği doğar. Çoğu zaman yerinden edilmeler üzerinden şekillenen, hayatta kalma kaygısının tetiklediği, politik baskılar ve ekonomik nedenler etken olsa da bazen de coğrafi kopuş gerçekleşmeden var olan toplumdaki uzaklaşma sürgünlük kavramına girer. Bu çalışmada da sürgünlük farklı açılardan ele alınarak tartışılmıştır. Bu tartışmalar ışığında, Osmanlı Devleti'nin yıkılış aşamasındaki çalkantılı süreçte biri Anadolu'da diğeri ise yurtdışında olmak üzere iki sürgünlük yaşamış olan Refik Halid Karay'ın *Sürgün* adlı eseri incelenmiştir. Bu incelemede Karay'ın eserinde sürgünlük kavramına düz anlamı dışında, daha geniş bir perspektiften bir yaklaşımın mevcut olup olmadığı sorgulanmış ve bunun ardından sürgünlüğü Karay'ın entelektüel ve edebi gelişimi üzerindeki etkisi irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: sürgün edebiyatı, Refik Halid Karay, içsel sürgünlük, mekân, zaman

* Bu makale 2011 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karşılaştırmalı Edebiyat Yüksek Lisans Programı'nda Dr. Süha Oğuzertem danışmanlığında hazırladığım *Sürgünlük Edebiyatı Bağlamında Refik Halid Karay'ın Yapıtları* başlıklı Yüksek Lisans tezinden hareketle yazılmıştır

** Munzur Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Araştırma Görevlisi.
demetkarabulut62@hotmail.com

Makalenin gönderim tarihi: 24/11/2017. Makalenin kabul tarihi: 05/01/2018.

From Displacement to Discursive Violence: Refik Halid Karay and The Exile Experience

Abstract

In its most common and literal manifestations, exile is enforced as a means of punishment or banishment of people who do not conform with the social and moral codes of the society, who are politically dissident and who do not embrace religious doctrines and criticize religious institutions. Yet in our world, it would be a narrow definition to consider this particular kind of experience exclusive to the notion of exile which necessitates to adopt a broader perspective. Displacements mostly triggered by the struggle to survive, political oppression or economic concerns and sometimes self estrangement from the society without displacement which leads to civil exile are inherent to the concept of exile. By embracing different forms of displacement, this study examines Refik Halid Karay's novel *Sürgün*. After analyzing the novel in terms of time, space and language, the approach of the writer who experienced two exiles, one in Anatolia and the other in Lebanon towards the different aspects of exile is questioned by engaging the discussion with the effect of exile on the intellectual and literary development of the writer.

Key Words: exile literature, Refik Halid Karay, civil exile, place, time

Joseph Brodsky 1987'de Viyana'da yaptığı bir konuşmasında topraklarından kaçmak zorunda kalan, denizleri aşmaya çalışırken ölen, açlıkla ve ırkçılıkla mücadele eden insanların günlük hayatımızın kanıksadığımız bir parçası haline gelmelerinin sürgün edilmiş yazarların çektiği zorluklar hakkında yazmayı zorlaştıran bir durum olduğunu belirtir. Bu zorluğu ve günümüzde yerinden edilmelerin yarattığı güç koşulları yadsımadan belirtmek gerekir ki yerinden edilmelerde ortak payda dışarıda oluştan dolayı karşılaşılan güçlükler ve iktidarın belirlediği tanımlamalardan kopamayarak varoluşu tanımlama eğiliminde olmaktır. Resmi söylemler ve tanımlamalar, ötekileştirilmiş kişi veya toplulukların sürgünlük sürecinde yeniden kimliklendirildikleri ve sürekli bir oluşum içerisinde oldukları bir düzlem yaratır. Bu düzlemde meydana gelen duygulanımsal dene-

yimlerin açığa vurulduğu edebiyatsa sürgünlüğün kazandırdığı farklı duyarlılıklar ve boyutlar yardımıyla olayı bir de maruz kalanın, acı çekenin açısından dinlememize imkân tanır. Travmatik bir sürecin içinden geçerken kimi zaman çekicileştirilen ve nesne konumuna itilerek aynılaştırılmaya çalışılan kişilerin deneyimlerinin metinler aracılığıyla aktarılması, bu travmadan beri durmadan başkalaşmaların ortaya koyulmasına ve anlam ilişkilerinin metne nasıl nüfuz ettiğinin görülmesine fırsat verir.

Tarihsel gerçeklerden çok kurgularla ve ezberlerle dolu anlatıların yoğunluğu nedeniyle sürgünlüklerin Türkiye edebiyatındaki etkilerinin akademik gündemimizde pek fazla yer edinemediğini iddia etmek yanlış olmaz. Tarihsel söylemlerin kayboluşu, yazarları ve eserlerini belirleyen bağlamın kavranmasını da sorunlu hale getirir. Hâlbuki Türkiye'nin çalkantılı siyasi süreci birçok sürgün örneğiyle karşılaşacağımız bir ortam oluşturmuş ve sürgün sırasında yazılan ya da sürgünlük deneyimlerinden beslenen eserler doğurmuştur. Refik Halid Karay (1888-1965) da sürgünlük deneyimlerine anlatılarında farklı biçimlerde yer vermesi nedeniyle bu bağlamdan incelenebilecek yazarlar arasındadır. Her ne kadar küresel yurttaşlık düşüncesinin yükseldiği bir dönemde yazmış olmasa da, sürgünlüğün farklı mekânları ve kişileri bir araya getirdiğini ortaya koyan eserler kaleme almıştır. Refik Halid'in kişisel sürgünlük deneyimi ve eserlerinde sürgünlük anlatılarına yer vermesi ve bu pratiklerin küresel düzeyde etkiler yaratan teknolojik gelişmelerin, kapitalist hareketliliklerin, savaşların yaşandığı, imparatorluktan modern ulus-devlete geçildiği ve Türkiye'nin modernleşme sürecinin başladığı, dolayısıyla mekân anlayışının değişime uğradığı döneme denk gelmesi yazarın sürgünlüğünün incelenmesini daha anlamlı kılar. Bu nedenle, bu yazının muhatabı Osmanlı'nın çalkantılı son dönemlerine denk gelen bir zamanda yazmış olan ve iki kez sürgün edilmiş Refik Halid Karay'dır. Yazarın *Sürgün* adlı eserinde sürgünlüğün anlatıdaki izlerini sürmek ve sürgün edilmenin yazarın edebi gelişimi üzerindeki etkisini incelemek yazının öncelikli amacıken, eserde farklı sürgünlük biçimlerine yer verilmesiyle sürgün kavramının dönüşümünün erken izlerini görmenin mümkün olup olmadığı da tartışılmak istenmektedir. Yazının temeli ise, aktarılan tanımlamaların odak noktasında yatan

zaman, mekân ve dil konuları üzerine kurulacaktır. Sürgünlük yalnızca coğrafi yerinden edilme olarak ele alınmayacak, sürgünlüğün duygusal, politik, entelektüel sebepleri ve bunların yarattığı edebi sonuçlara da odaklanılacaktır.

Sürgün Kavramının Kapsamı

Sürgün edilme kişinin yabancı olduğu bir yerde yaşamak üzere ülkesinden zorla uzaklaştırılması ve yeni yerinde orayla bağ kurmasını sağlayacak bir temel bulmaya çalışmak olarak tanımlanır (Burr, 2014, s.ix). Fakat sürgünlük tanımlamaları farklı kültürlerde değişik noktaları ön plana çıkarır. Örneğin Mario Sznajder ve Luis Roniger (2009), sürgünlüğün farklı dillerdeki tanımlamalarını göstererek sürgünlük anlayışında var olan algı farklılıklarına vurgu yaparlar:

“Sürgünlük” kavramı İtalyancada bir bireyi evinden uzağa gönderen, yasal ya da keyfi olarak iktidar tarafından çoğunlukla politik sebeplerle kararlaştırılan zorunlu bir önlem olarak açıklanır. Fransızcada ise bir insanın ana yurdundan geri dönüşü yasaklanmış bir şekilde kovulması; aynı zamanda sınır dışı edilme, vatandaşlıktan çıkarılma, kovulma, nakil edilme ve dışlanma olarak yer edinmiştir. İspanyolcada ise “sürgünlük” kavramı politik bir nedenle bir insanın yaşadığı yerden uzaklaştırılması, vatandaşlıktan çıkarılması anlamına gelen *destierro* terimi ile ele alınmıştır (s.14).

İtalyan sözlüğündeki sürgünlük tanımında, sürgünlüğün bireysel özgürlükleri kısıtladığına ve yasal ya da yasal olmayan durumlardan doğabileceği ihtimaline vurgu yapıldığı görülürken Fransız sözlükleri sürgünlüğün fiziksel yasaklanma boyutuna manevi boyutunu da ekleyerek politik sürgünün etki alanını genişletirler. İspanyol sözlüğü ise *destierro* kavramına yapmış olduğu vurgu ile “sürgün” kavramının merkezine toprak ve vatanı yerleştirir. İngilizce sözlükte ise sürgünlük politik sebeplerden ötürü ceza olarak başka bir ülkede yaşamaya zorlanmak ya da kendi tercihi sonucu başka bir ülkede yaşamak olarak tanımlanır¹. Sevan Nişanyan'ın hazırladığı *Sözlerin Soyağacı: Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*'nde ise sürgünlük siyasi nedenle birini

¹ Oxford English Learner's Dictionary

başka bir yere gönderme, nefy olarak tanımlanmıştır (Nişanyan, 2012, s.448). Bu tanımlamada da İspanyolca tanımında olduğu gibi yaşanan yerden uzaklaştırılmanın ön plana çıkarıldığı görülür. Sözlük tanımlamalarında çoğunlukla mekânsal uzaklaşma, kopuşla özdeşleştirilen sürgün edilme yazılı tarihin başlangıcından itibaren karşılaştığımız, hatta hayvanların dahi başvurduğu bir dışlama yöntemidir (Tabori, 1972, s.39). Sadece insan icadı olmayan, gücünün güçsüz, aşağı ya da farklı gördüğünden kurtulma arzusunun neden olduğu sürgün edilme hakkında yazılanlara bakarak sürgünlük deneyiminin cezbedici fakat anlaşılması güç yanına dair fikir edinilebilir.

Tarihte yazılı olarak geçen ilk sürgünlük deneyimi firavun tarafından sürgüne gönderilip, sürgünde geçen bir ömrün ardından firavundan af dilemesi sonucu ülkesine geri dönen Mısırlı Sinuhe'nin anlatısıdır (Tabori, 1972, s.43). Sürgünlük deneyimi Sinuhe'ye o kadar acı gelmiştir ki, bu deneyim gittiği ülkede kendine yeni bir hayat kurmuş olsa da onurundan vaz geçmeyi göze alıp geri dönme isteğini baskın çıkarır. Antik Yunan'a bakıldığında "koruyucu bir kurum" olarak işlev görmüş olan "Ostrasizm"² sürgün edilmenin toplumsal düzeni sağlamak ve sürdürmek için kullanıldığını gösterir (Tabori, 1972, s.44). Roma döneminde ise başlarda sürgün bir cezalandırma biçimi olarak değil, verilen cezadan kurtulmak için uzaklaşmak olarak görülür (Tabori, 1972, s.61). Önceleri sürgün yerine "temel gereksinimlerden yoksun bırakma", "sivil hayattan dışlanma" gibi anlamlara gelen *interdictio* cezası uygulanmışsa da Augustus döneminde yeni bir men etme şekli olan *deportatio* başlamış ve kişiler genellikle yaşam koşulları zor olan adalara sürgüne gönderilmiştir (Tabori, 1972, s.62). Roma dönemindeki sürgün örneklerinden en bilindiği ise sürgün edilme sebebi net olarak bilinmeyen, Karadenizde Tomi olarak bilinen bir yere sürgüne gönderilen Publius Ovidius Nasodur. Ortaçağdan yirminci yüzyılın ortalarına kadar ise Hristiyanlık gibi yeni dini inanışların sebep olduğu, kilisenin ya da papanın otoritesine karşı çıkmaktan ve yeni bilimsel ve sosyal düşünceler ortaya atmaktan kaynaklanan politik ve ideolojik sürgünler yaşanmıştır.

² Antik Yunan'da oy çokluğuyla bir vatandaşın geçici olarak bir mekândan uzaklaştırılması (OED).

Kişinin ana yurdundan uzaklaştırılması olmanın yanı sıra sürgün edilmenin kültürel ve psikolojik bir kopma olduğu düşüncesi (Zeng, 2010, s.1) sürgünlük deneyimlerine ve bu deneyimlerden beslenmiş edebi söylemlere daha geniş bir bağlamdan bakabilmeyi mümkün kılar. Kültürel, dilsel ve sosyal aidiyetler kurarak yaşadığı toplumla bağ geliştiren bireyin yerinden edilmesi yalnızca cezai bir işlem olmanın ötesindedir. Melton'ın da belirttiği gibi, sürgün edilme sadece yaşanan yerden uzaklaşmak değil aile, arkadaşlar, sosyal konum ve dil gibi bireyin kimliğini oluşturmada etken olan ve o yerle özdeşleşen kültürel sermayeden de kopmak anlamına gelir (Melton, 1998, s.xix). Bu bağlamdan bakıldığında sürgün edilme yerinden edilmenin ötesine geçerek bireyin benliğine yapılan bir müdahaleye dönüşür ve hegemonya mücadelelerinin bireyler üzerinden yürütülüşünü gösterir.

Bu tür hegemonya mücadelelerinin günümüzde farklı bir şekil aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Sürgün cezasına başvurulmasa da sürgünlük durumlarının tamamen sonlandığını söylemek mümkün değildir. Küresel düzeyde sonuçlar yaratan olaylar (emperyalizm, sömürgecilik, sömürgecilik sonrası krizler, diktatörlükler, soykırımlar, yoksulluk, açlık...) büyük halk kitlelerini etkileyen savaşlar, ekonomik kaygılar gibi nedenler sürgünlük kavramının genişletilmesini gerektirmiş ve farklı yerinden edilmeleri tanımlayacak “göçmenlik”, “mültecilik” ve “gönüllü sürgünlük” gibi kavramlar doğmuştur. Bunlarla bağlantılı olarak “diaspora”, “göçebelik”, “kozmpolitanizm”, “ulusötesicilik”, “vatansızlık” gibi tanımlamalar da ortaya çıkmıştır. Edward Said'in de öne sürdüğü gibi, kodları modern batılı paradigma tarafından oluşturulmuş, siyaseti, ekonomisi, kültürü yine aynı paradigmalarda belirlenmiş günümüz dünyasında sürgünlüğe ortodoks bir anlayışla yaklaşmak kısıtlayıcı bir tutumdur. Buna karşılık sözlük tanımını dışına çıkararak sürgün edilmenin arkasındaki sebeplere odaklanan yaklaşımlar yerinden edilmelerin farklı boyutlarını ortaya çıkarır.

Kavrama daha geniş bir perspektiften bakmak farklı değerlendirmelere ve değerlere dikkat çeker. Sözgelimi *Kış Ruhu* adlı çalışmasında Edward Said sürgünlüğü insanlar tarafından insanlar için üretilmiş tarihsel bir olgu olarak ele alır (Said, 2016, s.35). “Reflec-

tions on Exile” başlıklı makalesinde ise sürgünlüğün bir manzara gibi, oldukça görel ve bağlamsal bir kavram olduğunu; duygusal, politik, entelektüel, estetik ve “katlanılmaz” olanın sert bir biçimde tahliye edilişi olabileceğini öne sürer (Said, 2000, s.163). *Exile Cultures, Mislplaced Identitites* kitabının editörleri Paul Allatson ve Jo McCormack’e göre sürgünlük devlet ya da rejim tarafından ön plana çıkmış insanların ve grupların yönetimi değiştirme çalışmalarını engellemek amacıyla fiziksel ve coğrafi olarak yurtlarından uzaklaştırılmasıdır (Allatson ve McCormack, 2008, s.10). Paul Tabori ise sürgünün ülkesinden ayrılmak zorunda olan kişi olduğunu belirtip bunun zorla ya da kişinin tercihi doğrultusunda gerçekleşip gerçekleşmemesinin bir önemi olmadığını ifade eder (Tabori, 1972, s.37). Amy Kaminsky açınsından sürgünlük göçebelğe, sınırları geçmeye yönelik bir değişim ve hareket süreci olduğundan, yalnızca ülke sınırları dışına atılmak değildir (Kaminsky, 1999, s.xvi). *Creativity in Exile*’ın editörlüğünü yapan Michael Hanne, uluslararası ve ulusal çatışmalardan, baskılardan, dini ve etnik zulümlerden kaçarak ülkeden ayrılmak zorunda kalan insanların sayısının hızlı bir şekilde arttığını ve bu insanların giderek “sürgün” kavramı kapsamında çıkmakta olduğunu ve “mülteci”, “yerinden edilmiş insan” ve “koruma bekleyen insan” olarak anılmaya başladıklarını belirtir (Hanne, 2004, s.4). *The Dispossessed: An Anatomy of Exile*’ın editörü Peter Isaac Rose ise göçmen ve sürgün arasındaki farklılıklar açık gibi görünse de, göç etme kararının arkasında zorlayıcı politik ve ekonomik nedenler olabileceğinin ve bu durumun sürgün ve göçmen arasında net bir çizgi çizmeyi zorlaştırdığının altını çizer (Rose, 2005, s.7).

Ataerkinin otoritesini daha güçlü tesis etme çabası içinde olduğu, iktidarların dilinden farklılaştırıcı söylemlerin döküldüğü, beden politikaları açısından başka varoluşları kabul etmeyen düşüncenin güçlendiği, cinsiyet farklılıklarının “fıtrat” düşüncesinde temellendiği ortamlarda sürgünlüğü kesin bir biçimde tanımlamayı zorlaştıran ve aidiyet ve yabancılaşma duygusunun yarattığı olgulardan biri ise “içsel sürgünlük”tür. Metaforik sürgünlük olarak da kabul edilebilecek bu durum bireyin yaşadığı toplumdan kendini soyutlaması ve yabancılaşması olarak ortaya çıkar. Kişinin yaşadığı fiziksel çevreden uzaklaşmış olmaması ile diğer sürgünlük biçimlerinden ayrılmakta

ve sürgünlüğün içsel boyutunu anlatmaktadır. Fakat içsel sürgünlük de kişinin tercihi sonucu oluşan ya da yaşadığı yerin yönetim politikası sonucu gerçekleşen bir durum olabilir. Örneğin Hamid Naficy içsel sürgünlüğü “üretim ve iletişim araçlarından yoksunluk, kamu alanından dışlanma” olarak tanımlar (aktaran Allatson ve McCormack, 2008, s.11). Naficy’nin bu tanımı Allatson ve McCormack’e göre devletin bireylerin ya da toplulukların aleyhine fark gözeterek yurtlarında sürgün durumuna düşmelerini sağlayarak devletin faaliyetlerine karşı çıkma potansiyellerini kısıtlama çabasını belirtir (Allatson ve McCormack, 2008, s.11).

Sürgün edilmeyi olumsuzlayan bu bakış açılarından ayrılan yaklaşım ise Emmanuel Levinas’ın sürgün deneyimine bakışıdır. Sürgüne karşı olumsuz bir tavır benimseyen yaklaşımları sorgulayan Levinas sürgünün gittiği topluma katkıda bulunup bulunmadığından ve sürgünün kazandırdığı bilgeliğin bir zenginlik olarak görülmesi gerektiğinden yola çıkar. Sürgünlüğü başkalarıyla karşılaşma ve ayrılmak yerine bir araya gelmek için bir bağ olarak yorumlar (aktaran Doukhan, 2012, s.2). Benzer bir şekilde Kristeva da dil bağlamından ele alarak, sürgünlüğe pozitif anlam yükler. Kristeva’ya göre entelektüeller ve özellikle de kadınlar için dikkate alınmaya değer tek dil sürgünün dilidir. Bir insanın kamuoyunun / sağduyunun çamuruna saplanmaktan kurtulması yaşadığı ülkeye, dile, kimliğe ve cinsiyete yabancılaşmadan mümkün değildir ve bunun için bir nevi sürgünlük yaşaması ya da rahatlık alanından uzaklaşması gerekir (aktaran Smith, 1996, s.5). Sürgün edilmeyi olumlayan bir diğer yaklaşım ise Hardt ve Negri’nin sürgün edilen kişileri yereli çevreleyen duvarları parçalamayı başaranlar ve yereli evrensele bağlayabilecek kişiler olarak ele almalarıdır. İkiliye göre mülteciler, diasporaya ait insanlar ve göçmenler kozmopolit toplumun ruhunu yansıtan unsurlardır (Hardt ve Negri, 2003, s.368). Hardt ve Negri’nin biyo-politik dolaşım, bedensel çıkış eylemi olarak adlandırdıkları yerellikten çıkış (exodus) çoğula karışarak sınırları ihlal etme ve egemenlikten kaçış durumudur (Hardt ve Negri, 2003, s.367-68).

Yereli evrensele bağlamakta en etkili yöntemlerden olan edebiyatın ise sürgünlükle her zaman besleyici bir ilişkisi olmuştur. Ovid, Seneca, Dante, Petrarch, Victor Hugo, Oscar Wilde, James

Joyce, Samuel Beckett, Vladimir Nabokov, Bertolt Brecht, Thomas Mann, Milan Kundera, Namık Kemal, Nazım Hikmet... Daha birçok ismin eklenebileceği bu listedeki isimler politik nedenlerden, toplumların ahlak normlarına uymamaktan sürgün edilmiş ya da savaşın oluşturduğu tehdit karşısında kaçmak zorunda kalmıştır. Sürgün edilme durumu yazarların ve düşünürlerin çalışmalarında etkili olduğu için de bu durumun yaratıcılık üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğu araştırılmıştır. Bu bağlamda, sürgün edebiyatı tartışmalarında öne sürülen savlardan biri, sürgün edilen yazarların bu durumdan iki açıdan etkilenebileceği üzerinedir: biri, nostaljiye bağlı kalarak, yurtlarına duyulan özlemin, vatan hasretinin baskınlığı ile eserlerinde geçmiş yaşantılarını ve ona duydukları özlemi ön plana çıkarmak, diğeri ise sürgün edilen yazarın yaşamış olduğu yerdeki baskılardan kurtulmanın verdiği özgürlük ile yaratıcı yönünün gelişmesidir. Sophia McClennen ise sürgün edilen yazarların hem nostaljiye bağlı kaldıklarını, hem de yaratıcılıklarını geliştirdiklerini kanıtlayan örnekler olduğunu ve yazarların sürgünle beraber başlayan çelişkili duygularını keşfettikçe çalışmalarındaki karşıt mefhumların diyalektik bir görünüme büründüğünü belirtmektedir (McClennen, 2004, s.25). Bu anlamda sürgünlük geçmiş ve şimdiki yeniden değerlendirme, ezberlenmiş ya da öğretilmiş anlamları ters yüz etme ve insanlara yön vermek için yerleştirilen yön tabelalarını sorgulamaya gitme eğilimi yaratır. Edebiyat sürgünlüğün yarattığı yaranın merhemi olarak yazara el uzatır.

Sürgünlük Deneyimi Aktarımı

Refik Halid'in ilki 1913'te Sinop'a gönderilmesiyle başlayıp 1918'de Bilecik'te biten, ikincisi ise 1922'de Lübnan'a kaçmasıyla başlayan ve 1938'de sonlanan iki sürgünlük deneyimi vardır. *Akşam*, *Kalem*, *Şehrâh*, *Peyam Sabah*, *Aydede* gibi gazetelerde yazdığı yazılar sürgün edilmesinde belirleyici unsur olmuştur. Refik Halid'in ilk sürgünlüğü fiilen politika yapmamış olup, Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na üye olmasa da "Kirpi" takma adıyla *Akşam* ve *Kalem* gazetelerinde hükümeti ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni eleştiren ve alaya alan yazıları nedeniyle meşrutiyetin ilanı sonrasında ortaya çıkan

iki siyasi cereyandan muhalefet tarafını tutması sonucu gerçekleşir. 1913 yılında Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın vurulması ile İttihat ve Terakki Cemiyeti hükümet darbesiyle iktidara gelmiş ve bunun ardından Cemal Paşa bir liste hazırlayarak tevkiflere başlamıştır. Refik Halid Karay da bu listede yer alır ve 1913 yılında yakalanarak 800 kişi ile birlikte Sinop'a sürgün edilir.

İkinci sürgünlüğü ise Birinci Dünya Savaşı'nın ardından TBMM'de yapılan görüşmeler sonucu monarşi yanlısı olan ve düşmanla işbirliği yapmakla suçlanan siyasetçiler, kabine üyeleri ve yazarların sürgün edilmesine karar verilmesi sonucu olur (Mazıcı, 2000, s. 85). 1923'te Lozan'da imzalanan barış antlaşmasında 150 kişi istisna olmak üzere genel bir af çıkarılması kabul edilmiş, "hain" olarak nitelenip sürgün edilenler ise daha sonra yüz ellilikler olarak anılmıştır (Karaer, 1998, s.90). TBMM'de yüz elliliklerin saptanmasına yönelik görüşmelerin ardından hain olarak nitelenen kişiler çeşitli başlıklar altında sınıflandırılmış, Refik Halid'in ismi de bu başlıklardan "Ülkenin en buhranlı döneminde düşmanla işbirliği yaparak ülkenin utkusunu, başarısını engellemeye çalışan bir takım deni (alçak kişilikli) matbuat adamları" başlığı altında "Aydede" Gazetesi Sahibi ve Posta Telgraf eski Müdür-ü Umumisi" olarak yer almıştır (Mazıcı, 2000, s.86). Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey'in isteği üzerine Kuvay'î Milliyecilerin telgraflarının çekilmesini engellediği iddiası ve Atatürk'ü ve Anadolu'dan seçilen milletvekillerini eleştirmesi nedeniyle sürgün listesine eklenmiştir. Ancak bu listede yer alanların çoğu Kasım 1922'de İngiliz General Harrington'ın yardımıyla ülkeden kaçmayı başarmıştır ve Refik Halid de Dahiliye Nazırı ve *Peyam Sabah* gazetesi yazarlarından Ali Kemal Bey'in kaçırılıp öldürülmesinin ardından Fransız emniyet müdürünün yardımıyla ülkeyi terk etmiştir (Ebcioglu, 1943, s.57). Monarşi yanlısı muhalifler ülkeyi terk etmiş olsalar da ülke içinde onların akıbetlerine yönelik öneriler son bulmamıştır. *İleri* gazetesi yazarlarından Celal Nuri 150'liklere yönelik beş maddelik resmi olmayan önerisinde bu kişilerle görüşmek ve birlikte durmanın; bu kişilerle kazançlı olsa dahi alış veriş yapmanın; genç kızların bu kişilerle evlenmesinin; bu kişilere ev kiralamanın ve yardım etmenin yasak olduğunu yazmış ve Türk ulusunun Türk hainlerine nefes alma fırsatı vermeyeceğini

eklemiştir (Mazıcı, 2000, s.89). Bununla da yetinilmeyip, TBMM'de 150'liklerin yurttaşlıktan çıkarılmasına ve mülk edinmelerini engellemeye dair tasarılar kabul edilmiştir (Karaer, 1998, s.91). Gazetelerde bu tasarıya yönelik bir eleştiriye rastlamadığını belirten Nurşen Mazıcı bunun sebebinin ise süresi iki yıllığına yeniden uzatılmış olan Takrir-i Sükûn Kanunu'nun basın özgürlüğünü iyice kısıtlamış olması nedeniyle gazetecilerin karşı çıkmaya cesaret edememiş olması ve halkın sindirilmiş olması olarak yorumlar ve öbür taraftan bu değişiklikten memnuniyet duyan bir kesimin de olabileceğini ekler (Mazıcı, 2000, s.92).

Refik Halid'in sürgünlük deneyimleri ise farklı yerinden edilmeleri örneklemeleriyle tek bir birey üzerinden kavramın kapsadığı farklı açılımların görülmesini sağlayacak cinstendir. Karay 1913'te yaşadığı yerden ayrılıp başka bir yerde yaşamaya zorlanmasıyla sürgünlüğün klasik tanımını örnekler. Bu süre sürgün edildiği yerde kalma zorunluluğunun kaldırılmasıyla (fakat İstanbul'a dönmesi hala yasaktır) kendi ülkesinde bir göçmen statüsüne geçer. İkinci sürgünlük deneyiminde ise resmi olarak sürgün edilme kararı çıkmadan kaçmış olmasıyla Karay'ın öncelikle mülteci sıfatı edindiği ancak bunun ardından resmen 150'likler listesine alınmasıyla tekrar sürgün durumuna düştüğü görülür. Henüz sürgün edilmenin kapsamının bu denli değişmediği bir dönemde dahi aslında şimdi tartışılan durumların yaşandığı görülür.

Karay birinci ve ikinci sürgünlükleri sırasında birçok eser yazmışsa da bunlar arasından sürgünlüğün açık bir biçimde anlatının merkezinde olduğu eseri *Sürgün*'dür. Yazılış tarihi net olarak belli olmamakla beraber romanın sürgünlük yıllarında yazılmaya başlandığını bilmekteyiz. Bir kısmı Halep'te 1928 yılında çıkmaya başlayan *Vahdet* isimli gazetede, bir kısmı "Bir Düşkün" başlığı altında, bir kısmı da "Sürgün Romanından İktibaslar" başlığı ile İskenderunda basılan *Doğruyol* gazetesinde yayımlanmıştır (Ebcioğlu, 1943, s. 88).

Sürgün, emekli yüz başı Hilmi Efendi'nin bilmediği bir yere gelmesi ve Beyrut kentine ulaşmasıyla başlar. Neden sürgüne gönderildiği anlatıcı tarafından net olarak belirtilmeyen Hilmi Efendi, karısını ve kızını İstanbul'da bırakarak Beyrut'a gitmek zorunda kalmıştır. Kimseyi tanımadığı, cebindeki az parasıyla gidebileceği

bir adresin olmadığı ve dilini bilmediği bir yerde yaşamak zorunda kalmak Hilmi Efendi için ölümden beter bir durumdur. Nitekim roman, Hilmi Efendi'nin sürgünde yaşamaktansa ölmeyi yeğlediği vurgulanarak başlamıştır: “Ege Denizi’nde mevsim fırtınalarını yerken Hilmi Efendi, bir aralık ümide kapıldı. ‘Galiba batacağız’, diyordu, ‘kurtulacağım’” (Karay, 2009, s. 7). Sürgünlük psikolojisini çarpıcı bir biçimde anlatarak başlayan roman, Hilmi Efendi'nin düşmekten korktuğu hallere birer birer düştüğünü göstererek ilerler ve başlangıçta dile getirilen isteği işaret edercesine Hilmi Efendi'nin hazin sonu ile biter. Bu süreçte Hilmi Efendi bir sürgünün tecrübe edeceği tüm olumsuzlukları yaşar ve korktuğu gibi bir sürgün olarak hayatı sonlanır.

Sürgünlüğün ilk zamanlarında Hilmi Efendi çaresiz bir durumda günü kurtarmaktadır. İstanbul’dan tanıdığı bir başka sürgün olan Çopur Apti ile tesadüfen karşılaşması onun için umut perdesini aralar. Çopur Apti aracılığıyla, kaldığı otelden çıkarak diğer sürgünlerin yanına, daha ucuz bir yere gider ve çalışmaya başlar. Her şeyin yoluna girmeye başladığını düşünmeye başladığı zamanlarda beraber yaşadığı diğer insanlarla fikir ayrılıkları yüzünden tartışır ve kaldığı yerden ayrılmak zorunda kalır. Ümitsizliğe kapılmışken Ermeni bir inşaat ustası olan Boğos Ağadan yardım görür ve inşaatta bekçilik yapmaya başlar. Tifoya yakalanmasının ardından işini bırakmak zorunda kaldıysa da bunun ardından Şehzade Keramet’in ile tanışması hayatının seyrini değiştirir. Şehzadenin evine taşınır, rahat ve bolluk içinde, saygı duyulan biri olarak yaşamaya başlar. Evin genç kalfalarından Suzidil’e ise şehvet mi şefkat mi olduğunu anlayamadığı duygular besler. Şehzadenin parasını tüketip Mısır’a kaçması üzerine Hilmi Efendi Şam’a yerleşmeye karar verir. İnsanlara olan güvenini iyice yitirmeye başlayan Hilmi Efendi, Şam’da Türkiye’den Halep’teki çiftliğinin satış işlemlerini yapmak üzere gelen İrfan Bey’le tanışır. İrfan Bey, Hilmi Efendi için yeni bir umut kapısıdır. İrfan Bey işlemleri halletmek üzere Halep’e gittiğinde artist olarak Halep’e gelen Hilmi Efendi’nin kızı Seher ile tanışır ve ona âşık olur. Ancak Seher çekmiş olduğu acıların intikamını başkalarından alırcasına duygusuz davranmaktadır ve sürekli değişen duygu, düşüncelere sahiptir. Seher’le tanışmasının ardından kötü alışkanlıklar edindiğini, para-

sını da bu eğlencelerle bitireceğini anlayan İrfan, Seher’i bırakarak Türkiye’ye döner. İrfan’dan haber bekleyen Hilmi Efendi de bir heyetle Şam’a gider ve misafir olarak götürüldükleri pavyonda kızını sahnede görür. Kalbi bu acıya dayanamayan Hilmi Efendi kalp krizi geçirerek ölür. Melodramatik unsurlar içeren olay örgüsünün omurgasını oluşturan unsur sürgünlüktür. Romandaki karakterlerin birçoğu farklı ama görünmez iplerle birbirine bağlı sebepler neticesinde sürgün edilmişlerdir ve bu, okurun apayrı sürgünlük deneyimlerine tanıklık etmesini sağlar. Sürgünün zaman, mekân ve dil ile girdiği mücadele ise alışılmış olandan uzakta olmanın getirdiklerinin altını çizer ve kimi zaman da anlatılamayanı, ifade edilemeyi dile getirir.

1. Sürgünün Zaman Algısı

Sürgün edilen yazarların eserlerinde öne çıkardıkları ya da hayatlarına yön veren unsurlardan biri ülkelerinde ilerleyen ve zaman algılarını oluşturmuş olan kronotoptan koparılmaları olur. Sophia McClennen bu konuya Paul Tabori’nin Józef Wittlin’den yaptığı alıntıda şu şekilde değinir (2004):

Sürgünün zamanı ile ilgili yapılmış olan çalışmalar çelişen gözlemler ortaya çıkarmıştır. Örneğin, Paul Tabori, eserinde Jozef Wittlin’in şu cümlelerine yer vermiştir: “İspanyolcada sürgünü anlatan ve yurdundan uzaklaştırılmış, topraksız anlamına gelen *destiempo* kelimesi bulunmaktadır.” Ben ise ait olduğu zamandan koparılan insan anlamına gelen *destiempo* kelimesini yaratma cesareti gösteriyorum. Yani ülkesinde ilerlemekte olan zamandan mahrum edilen kişi. Çünkü sürgünün zamanı farklıdır. Başka bir deyişle, sürgün aynı anda iki farklı zamanda yaşar; geçmişte ve şimdide. (s.74)

Sürgün, ülkesinin topraklarından sürüldüğü gibi ülkesinin şimdiki zamanından da sürülmektedir. Bu durumun sürgünü yaşadığı yerin şimdiki zamanına ayak uyduramamak ve nostaljik melankoliye bağlı kalmasına neden olmak gibi zamansız bir durum içerisinde sokuğu düşünülebilir. Zira sürgün, benliğini oluşturan tüm yaşantılardan, gelişmelerden koparılmış ve hiçbir bağı bulunmayan bir yere ve zamana gönderilmiştir. Ülkesinden ayrıldığı andaki zamanın hayatına aksedişiyle geçmiş zamanda kalırken, sürgün edildiği yerde

ilerleyen fakat kültürel farklılığın yarattığı yabancılıkla ait hissedemediği şimdiki zaman arasında kalmıştır.

Zamanı geçmişe referansla sürdürmeye başlamadan önce Hilmi Efendi hiç tanımadığı, dilini bile anlamadığı, ortak bir geçmiş paylaşmadığı bir çevrede yaşama kaygısını şu şekilde ifade eder:

Nereye inecekti? Hangi dilden konuşacaktı? Neyle, nasıl yaşayacaktı? Keşke bu vapur, yıllarca dalgalar üstünde, sonu karaya varmaz bir yolculukla çalkansa, bütün deryaları aşsa, dünyanın her iskelesine uğrasa, hiçbir şehre indirmeden, yabancı yüzü göstermeden, geçim derdi çekirmeden uskur ninnisi içinde, ölümüne kadar gök ile deniz arasında dönse, dolaşsaydı! Ayağını toprağa basmaktan ürküyordu; ilk adımda otel, han, kahve köşeleri bulmak ihtiyacı baş gösterecek, kalan beş on kuruşunu da oralarda tüketecekti (Karay, 2009, s.8).

Yeni ve zor bir hayata başlamanın kaygısı bu hayatla yüzleşmekten kaçınma hissini tetikler ve ilk adımı atmaktansa arafta oluş gibi biteviye bir tekrarın yeğlenmesine neden olur. Kaçınılmaz olan ile yüzleşmenin ardından ise zaman mefhumu ile ilgili karmaşa baş gösterir ve terk edilen mekânda ilerleyen zaman geçmiş referanslarla anımsanır. Geçmişin zaman algısını domine edişi Beyrut'ta geçirdiği ilk günde Hilmi Efendi'nin İstanbul'da yaşadığı semte, gittiği berbere ve ailesiyle geçirdiği zamana odaklanmasıyla görülür.

Şubat içinde Beyrut'ta yaz çoktan başlamış gibiydi. Yaklaşan sandalların tenteleri Hilmi Efendi'ye, Hıdırellezde, Kâğıthane'ye giderken güneşliklerini takan İstanbul kayıklarını hatırlattı. Hava zaten bir bahar sevinci ile coşkundu; insana taze çayır kokusu aratıyor, fulya ve zerrin demetlerini özletiyordu. Geçen sene, böyle bir günde karısı ve kızı ile Unkapanı'ndan neşeli neşeli Sütlüce'ye geçtiklerini, kayıkta peynirli pide yediklerini düşünerek bir yıl sonraki şu ayrılığa akıl erdiremedi; İstanbul'dan başka bir yerde olduğuna inanamıyor gibi etrafına dikkatle baktı (Karay, 2009, s.9).

Sürgünlüğün başlarında geçmiş anımsanarak varoluş anlamlandırılmaya, belki de temellendirilmeye çalışılır. Hilmi Efendi'nin içindeyken inceliklerinin farkına varmadığı mekânları, beraberken kanıksadığı insanları hatırlaması kaybedilenin değerinin farkına varılması olarak da görülebilir. Bu anılar Hilmi Efendi'ye biricikliğini de hatırlatan unsurlardır. Zira sürgünlüğün yaratmış olduğu sistem

kişileri tektipleştirmektedir. Yalnızca etrafındaki manzaraları, insanları değil, kendini de kendine yabancı bulan, hatta çehresinin bile değiştiğine inanan Hilmi Efendi, aynaya bakınca karşısında bilmediği birini görecekmış gibi başka bir yüz taşıdığına inanmıştır ve düşünürken bir yabancıya sır veriyormuş gibi hissetmiştir (Karay, 2009, s.14). Bu durum Hilmi Efendi'nin sıkıştığı düzenin onun biricikliğini yitirmesine yol açtığı gibi kendine de yabancılaştırdığını gösterir. Özellikle sürgünlüğün ilk zamanlarında nostaljiye olan bağlılığa kendi benliğine yabancılaşmanın acı bir sonucu olarak bakılabilir. Çünkü artık hiçbir zaman o yerlerde ve o zamanlardaki benliğine sahip olamayacak, artık Hilmi Efendi olarak değil, bir sürgün olarak yaşadığı toplumda yer almaya çalışacaktır.

Edward Said, sürgünlerin köklerinden, topraklarından ve geçmişlerinden koparıldıklarını, artık ordularının, şehirlerinin olmadığını, ancak çoğunlukla bunların arayışı içinde olduklarını belirtmiş ve bu nedenle sürgünün, kopuk yaşamını yeniden kurma ihtiyacı içinde olduğunu, bunu da var olan güçlü bir ideolojiye bağlanarak ya da kendisini orada yaşayan insanların bir parçası görerek yapmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Ancak, sürgünün parçalanmış hikâyesinin, geçmişinin bu çabayla yeni bir hayal kırıklığına yol açacağını da eklemiştir. Hilmi Efendi de parçalanmış, yalnız kalmış benliğini daha önce sürülen “menfi”lere yavaşarak tamir etmeye çalışmaktadır. Çopur Apti, Şair Kenan, Nuri Hoca ve Daim Bey gibi farklı kişilikte ve inanişta olan insanlar Hilmi Efendi'nin ait olmaya çalıştığı grubun üyeleridir. Bu grup Hilmi Efendi'ye hem memleketini hatırlatır, kendi dilini konuşmasını sağlar hem de yalnızlık hissini yenmesine fırsat verir. Lakin parçalanmış olan benliği tamir etme çabası yeni bir hayal kırıklığı ile sonuçlanır ve fikir ayrılıkları nedeniyle Hilmi Efendi tekrar “dışarıda kalan” olur ve kendisi gibi sürgün olan arkadaşları tarafından da dışlanır.

Aynı etnik kökeni paylaştığı insanların yüzüstü bırakmasının ardından “öteki” olarak görmüş olduğu ve öyle görmeye devam ettiği Ermeni halkıyla yakınlık kurar ve onların yardımını görür. Ancak Ermenilerle beraber olmak Hilmi Efendi için keder verici bir akıbet-tir çünkü bir Türk olarak Hilmi Efendi Anadolu'dayken şımarık bir vaziyet içerisinde olduğunu düşündüğü Ermenilerden farklı hisset-

mektedir (Karay, 2009, s.63). Bizzat “öteki” konumuna itilmiş olan Hilmi Efendi’nin ötekileştirilmiş ve dışlanmış olan başka bir grupta kurduğu yakınlığın kendi geçmişiyle hesaplaşma yaratmasa da kendi hiçliğine dair bir aydınlanma yaratmış olduğu düşünülebilir. Tifo geçirmesinin ardından Boğos Ağa’nın yanında çalışamayacak duruma gelmesi Hilmi Efendi’yi başka çözüm yolları bulmaya yöneltir. Bu noktada Şehzade Keramet’in ile kurduğu ahbaplık hem geçim kaynağı bulmak hem de geçmişle bağ kurmak olarak yorumlanabilir. Şehzadenin himayesinde tekrar saygı görmekte ve bir işe yaradığını hissetmektedir. Bu da tıpkı Çopur Apti ve arkadaşlarında olduğu gibi Hilmi Efendi’nin benliğini oluşturma ya da koruma çabasıdır ve yine hüsrarla sonuçlanacaktır. Zira şehzade Lübnan’dan ayrılmak zorunda kaldığında Hilmi Efendi’yi yok saymış ve kendi haline bırakmıştır. Hilmi Efendi tekrar bir sürgün tarafından dışlanmışır.

Hilmi Efendi’nin geldiği yeri hatırlatan insanlarla iletişim kurmaya çalışması, yerel halktan uzak duruşu, yaşadığı yerin zamanından çok geçmişi ile yaşamaya çalışması, düşlediği şeyin geçmişine dönmek, yaşamış olduğu yerde bulunmak arzusunu işaret ettiği görülmektedir. Karısından gelen mektuplar, Kâni adında tanımadığı birinden para gönderilmesi Hilmi Efendi’nin geçmişi ile kurmaya çalıştığı bağı canlı tutmaktadır.

Ancak Beyrut’ta kaldığı iki sene süresince hâlâ bulunduğu yere alışmasa da artık koptuğu topraklara da ait hissedemediği “sade mesafe itibariyle değil, asıl ruh, huy, duygu cihetinden şimdi yurdu- na tamamen uzak ve aykırı bir yerde” (Karay, 2009, s.103) sözleriyle belirtilir. Böylece anlatının akışı içerisinde Hilmi Efendi’nin zaman algısının giderek karmaşıklaştığı, zaman algısındaki değişikliğin kişinin mekânlar hakkındaki görüşlerini de etkilediği anlaşılır. M.M. Bahtin’in (1982) “Forms of Time and Chronotope in the Novel” başlıklı yazısında yazarın ayrıldığı mekânın romandaki etkisine dair görüşleri sürgünlerin zaman algısının anlaşılmasına da yardımcı olacaktır. Buna göre:

Seyahat romanlarında bakış açısını, karşılaştırma derecesini, yabancı ülke ve kültürlerin nasıl algılandığını belirleyen yaklaşımlar için düzenleyici olarak işlev gören dikkat çekici ilk ve en önemli unsur yazarın anavatanıdır (Anavatanın olumlu bir yönden ele alınması gerekli

değildir, fakat bir arka plan ve karşılaştırma imkânı sağlamalıdır). Seyahat romanlarında anavatanı kendi bünyesinde incelemek, yani “evde” bulunanları içeriden görmek ve algılamak, yabancı dünyanın zihinde şekil bulmasını tamamiyle değiştirir. Dahası, böyle romanlarda bulunan kahraman kendisinin sosyopolitik, felsefi ve ütopyik ilgileri tarafından harekete geçirilen eski zamanların toplumsal ve politik bir adamıdır (s.103-04).

Hilmi Efendi'nin sürgündeyken bulunduğu mekânlardaki kimi unsurlar, Bakhtin'in de belirttiği gibi, ayrıldığı mekânı hatırlatmaktadır ancak anımsanan bu ayrıntılar sürgüne gönderilen mekânın algılanışı üzerinde belirleyici olur. Hilmi Efendi'nin ayrıldığı mekâna bakış açısı, yaptığı kıyaslamalar, bulunduğu yerin yaşamını ve insanını anlamak için yaptığı değerlendirmeler, geçmiş ile kurduğu bağlantının romanda zaman kavramının ele alınışı üzerindeki etkisini göstermektedir. Geçmişin ipoteği altında ilerleyen zamanda, olaylar tesadüfler neticesinde aniden gerçekleşmekte ve yine aynı şekilde şansa bağlı olarak sona ermektedir. Hilmi Efendi'nin olayların gidişatı üzerinde belirleyici bir rolü olduğu söylenemez. Tesadüflerin oyunu ile karakterin iradesi dışında sürüklendiği bu sergüzeşte Hilmi Efendi'nin kızı ile karşılaşmaları örnek olarak gösterilebilir. Sonuç olarak Hilmi Efendi, ülkesinden, şehrinde, ait olduğu sosyal yapıdan ve ailesinden uzakta, bir bütüne ait olamamış, zamanın içinde savrulan ve yalnız bir yabancı olarak yaşamak zorunda kalmıştır. Yüzeyle, var olduğu toplumun bir parçası gibi hareket etmeye çalışan bir karakterin iniş ve çıkışlarla dolu yaşantısı, romanda birbirinden bağımsız ve her defasında farklı bir Hilmi Efendi'nin karşımıza çıktığı kesitlerle aktarılarak aslında sürgünün hayatını derinden etkileyen zaman problemi gösterilmektedir.

2. Sürgünün Mekân Algısı

Sürgünlük edebiyatında mekân algısı, evinden, anayurdundan kovulmuş olan sürgünün kendine yeni bir ev, yuva yaratma isteği üzerinden şekillenir. Yaşanılan yer ve kültür arasındaki bağ, sürgüne gönderilmekle koparılmaktadır ve sürgün, sürülmüş olmanın acısını dindirebilecek, kendi kültürüyle benzerlikler bulabileceği

bir yer arayışına girmektedir. Belli bir yerde sabit kalmama durumu sürgünlük edebiyatında bu arayışın bir yansıması olarak ortaya çıkar. Bu arayış, yaşanmış olan yer ile sürgündeyken yaşanan yerin kıyaslamaları aracılığıyla sürdürülür. *Sürgün* romanında bu arayışı, Beyrut'un, Halep'in ve Şam'ın İstanbul ile kıyaslanması olarak görmekteyiz. Yazar olayların geçtiği mekânlar hakkında yaptığı tasvirlerde benzerlikler ve farklılıkları ortaya koymaya çalışmaktadır.

Bütün kültürler bir mekân ve zamanda konumlandırılmışlardır. Sürgün kültürünün ise diğer kültürlerin kesişiminde yer alması sürgünün her zaman eşikte (*liminal*) kalmasına neden olarak kimliğini şekillendirmesine ya da ait hissetmesine engel olur. Gittiği her yeri yurdu ile karşılaştıran sürgün için her şehir farklı organize edilmiş, farklı hayat temposu geliştirmiştir. Böylece sürgün her şehirde bir yabancı olarak kalmıştır. Bunda sürgünün koparıldığı yere olan özlemi nedeniyle kendini adapte etmekte problem yaşamasının da etkisi bulunmakla beraber, kültür ve dil farkı nedeniyle insanlar tarafından yabancılaştırılmak ve dışlanmak da etkilidir. Örneğin Hilmi Efendi'nin Şam'a gittiği zamanın anlatıldığı kısım Şam'ın bir büyük Anadolu şehrine benzetilişi ve var olan benzerlikleri öne çıkarır. Şam, koparıldığı yere benzer bir yer bulma arayışı içerisinde olan Hilmi Efendi'ye iki yılını geçirmiş olduğu Beyrut'tan daha yakın gelmiştir. Ancak taş binaları, muntazam caddeleri, şehri saran Hıristiyanlık ve melezlik havasına ısınamaması nedeniyle yeni bir yer arayışı içerisinde olan sürgünün yurt edinme ümitleri Şam'da da çok uzun sürmez. Zira Şam her ne kadar memleketine kültürel anlamda yakın gelse de, sürgünün kendini ait hissetmesi için asıl gerekli olan huy ve duygu atmosferi bakımından ona çok uzak gelmektedir. Şam, Hilmi Efendi'ye göre "azılı bir Arapçılık şımarıklığının" (Karay, 2009, s.103) hüküm sürdüğü bir yerdir. Hilmi Efendi'nin bu etnik grubun baskınlığından rahatsızlık duyması, hiyerarşik bir ilişki kurmaya alışık olduğu bir etnik kimliğe artık aynı şekilde davranamayışından kaynaklanır. Kültürel olarak dışladığı topluluğun içinde geçmiş hiyerarşileri özlemle anımsamak Hilmi Efendi'nin eşikte oluşunun da altını çizer.

Mekânların kültürel farklılıkları öne çıkardığı en belirgin yerler ise şehirlerdir. Şehir, işleyiş itibarı ile totaliter bir yapıdadır; her şey bir düzene oturtulmaya çalışılır ve kontrol edilir; halk için bir

sirkülasyon mevcuttur. Bu anlamda şehir sürgün için her zaman kovulduğu sistemin hatırlatıcısıdır; sürgün, yaşadığı yere uyum sağlama kadar şehrin ücra yerlerinde kalmak zorundadır. Bahar Leme (1996) de Feridun Andaç'ın *Sürgün Edebiyatı, Edebiyat Sürgünleri* eserinde yayımlanan “Nedim Gürsel'in Serüvenli Yolculukları” başlıklı yazısında sürgünlerin sık sık mekân değiştirme ve yolculuk yapma nedenlerini açıklarken benzer bir durumdan bahseder:

Sürgün edilen kişide, terk ettiği ülke ile kabul edildiği ülke arasında yaptığı ilk yolculuk, içler acısı kötü bir anı olarak yer eder. İşte bu köklerden koparılma ve kimliğini yitirme duygusu onu, sürgün edildiği topraklara ayak basar basmaz yolculuğuna devam etmeye yönlendirecektir, çünkü sürgün olgusu ve sürgün acısı, çoğu kez yolculuk sırasında dramatik karakterini yitirir. İnsanın, kendi yazgısını paylaşan başkalarının da var olduğunu görmesini ve bu zor deneyimde yalnız olmadığını anlamasını sağlar (s.331).

Leme'ye göre sürgün edilen kişinin ait olduğunu hissettiği mekândan koparılışı sonradan bulunacağı mekânlarla aidiyet kurmasını güçleştirir ve mekânsal hareketlilik içine girmesine neden olur. Bu, aynı zamanda yalnızlık ve yabancılaşma duygusunu gidermeye yönelik bir çabanın dışı vuruluşudur. Benzer bir durum Hilmi Efendi'de de gözlenir. Hilmi Efendi'nin Beyrut'un ardından sürekli yer değiştirip farklı şehirlerde şansını denemesi, bu şehirlerdeki sürgünlerle iletişime geçmesi, kendi yazgısını paylaşan insanları tanıma arzusunu gösterir. Hilmi Efendi'nin mekânlar ve insanlar arasındaki bu salınımı geçmişinden kopuk ve gelecek vaat etmeyen bir alanda kalmasına yol açarak onu tekinsiz ve belirsiz bir duruma iter.

Sürgün edilmenin ardından ortaya çıkan mekân sorunsalı “sınır” kavramının öne çıkmasına da neden olur. McClennen (2004) da sınırların sürgün için asıl problemlerden biri olduğunu belirterek, sürgün için sınırların, mekânın ve hapsedilmiş hissetmenin metaforik simgeleri olduğunu öne sürer (s.244). Bu hapsedilmişlik hissinin sürgüne maruz kalmış kişilerin sınır kavramını sorgulamalarına, hatta çizilen sınırlara itaat etmeme eğilimine girmelerine neden olduğu söylenebilir. Daha çok politik sürgünlerin başvurduğu, ayrıldıkları ülkeyi etkileyecek eylemlerde bulunmaya devam etme ve ülke içindeki olaylar üzerine düşüncelerini ve planları oradaki

insanlara ulaştırma çabaları fiziksel sınırların sorgulandığını ve sınırların soyutlaştığını gösterir. *Sürgün*'de de sınırların hapsedilmiş olma hissini temsil edişi görülmektedir. Hilmi Efendi kendi kültürüne yakın gördüğü Şam'a gittiği zaman, bu şehirde memleketine uzak olduğuna bile inanmadığını, kuzeye doğru biraz daha giderse, Türkiye'ye girmiş olacağını hissettiğini belirtir (Karay, 2009, s.103). Kültürel benzerliklere yapılan vurguyla hem sınır kavramının altı oyulur hem de sınırlar nedeniyle ülkesine girememesinin yarattığı kapana kısılmışlık duygusu hissedilir. Refik Halid'in de benzer durumla karşılaştığını yazılarından bilmekteyiz; yazar İskenderun'a her gidişinde memleketine çok yakın olmak ama aynı zamanda sınırlarla dışlanmak ve uzakta kalmak çelişkisini yaşamıştır. Fakat bir yandan sınırların engellemesiyle karşılaşırken öte yandan yazılarıyla ülkeye ulaşmaya devam etmiş, hatta yazdığı *Deli* adlı oyununun Atatürk tarafından okunmasıyla ülkedeki yeni yönetim ve yapılan değişiklikler hakkındaki fikirlerinin değiştiğini gösterebilmiştir.

3. Sürgünlük ve Dil Algısı

Yaşadıklarına yazı üzerinden bakmayı, yazarken olayları tekrar yaşamayı tercih eden ve yazarak kendini tanımaya çalışan yazar için dil beslenen bir olgudur. Sürgüne gönderilen yazarlar beslendikleri bu kaynaktan uzaklaştırılırlar. Sürgünlük sürecini zorlaştıran unsurlardan biri de artık yaşamak zorunda kalınan yerde ana dilinin duyulmaması, bilinmeyen bir dilde iletişim kurmaya çaba gösterip kendini ifade etmeye çalışmaktır. Joseph Brodsky'nin deyişiyle yazarlar için sürgün her şeyden önce bir dil olgusudur. Anadil bilinci geliştirir çünkü. Ve ona sığınışın ya da ondan kopuşun koşullarını oluşturur (aktaran Andaç, 1996, s.13). Juan Goytisolo da sürgündeki yazar için dilin gerçek vatan yerini tuttuğunu belirtmiştir (aktaran Andaç, 1996, s.4). Bu yazar için dil, yaşamış olduğu yeri hatırlatan bir olgu ve koparıldığı yerden bütünüyle kopmadığını gösteren bir varlıktır. Anadili yerine başka bir dilde konuşup yazmaya başlarsa o zaman tüm geçmişini bir tarafa koymak zorunda kalacaktır yazar. Her ne kadar ülkesinden sürülme nedenleri yazdıkları olsa da, yazarın benliği ve ulus nosyonu ile doğrudan bağlantılı olan yazı yazmak, sürgünde var

olma çabasının bir göstergesidir. Kişisel ve toplu geçmişinin kaybolmasını engellemek, “Ben buradayım!” dercesine kendini süren otoriteye karşı durmak ve unutulmamak için yazmaktadır.

Ziya Gökalp’in Türkçeyi en iyi kullanan yazar olarak tanıttığı Refik Halid Karay, ilk sürgünlüğünde dilinden koparılma problemi ile karşılaşmamıştır, ancak ikinci sürgünlüğü dilinden uzaklaşması ile sonuçlanmıştır ve yazar gittiği yerlerde de yalnızca kendi diliyle var olmaya çalışmıştır. Eskiden Osmanlı topraklarına dâhil olan ve Türkçe konuşan toplulukların var olduğu bir bölgeye sürülmüş olması onun için bir şans olsa da, bu yine de sınırlayıcı bir durumdur. Yazar çevresinde Türkçe konuşulmasını arzular ve sokakta gezerken Arapça değil, Türkçe duymak ister. Benzer bir durum romanda da Hilmi Efendi’nin kendini Arapça ifade etmekte yaşadığı güçlük aracılığıyla anlatılmıştır:

“Fi lebeni ya Sit?” diye süzme yoğurt sordu; varmış; kabak kızartmasına döktü. Sarımsağın Arapçası nedir acaba? Nasıl anlatsa... Soğanı biliyordu: Basal, “misli basal” dedi, yani soğana benzeyen... Fakat bu “misli” kelimesini yarı peltek “mitli” gibi söylemek lazım geldiği için kadın bir türlü anlamıyor, müşterisini kızdırmak istemediğinden bembeyaz dişlerini gösterip gülüyordu (s.56).

Alıntı, meselenin yalnızca dil öğrenmek olmadığı, iletişim kurabilmenin yolunun o dilin ait olduğu kültür hakkında da bilgi ve izlenimlere sahip olmak gerektiğini vurgular. Günlük hayatı sekteye uğratan basit problemlerin sürgün edilen kişinin hayatındaki belirsizliği ve yabancılık hissini kuvvetlendirdiği anlaşılır. Metinde Arapça ile ilgili kısımlar oldukça azdır, hatta Şam’a gittiği ilk gün Arapçasını, meramını anlatabilecek kadar geliştirmiş olmasına rağmen kahvede çırakla kendi dilinde konuşmuş ve çevrede Türkçe bilen birilerinin olup olmadığını test etmiştir (Karay, 2009, s.104). Anadiline olan bu bağlılık sürgünün bulunduğu yerin insanı ile arasında mesafe koyması şeklinde neticelenmektedir. Ülkesinde entelektüel bir üretim aracı olarak işlev gören dil bu rahatlıktan kopunca var olma çabası için kullanılır.

Sophia McClennen, Franco’nun diktatörlük rejiminden kaçmış ve sonradan sürgün edilmiş İspanyol sürgün Juan Goytisolo’nun ro-

manlarında kullandığı dil üzerine yaptığı incelemede Goytisolo'nun Franco rejiminin dile uyguladığı darbeye olan tepkisini yazdıkları aracılığıyla gösterdiğini söylemiştir. Baskıdan kaçan Goytisolo'nun dikatatorlükler altında insanların kendilerini rahat bir şekilde ifade edemeyeceklerini ve gösterenlerin yeni göstergeleri işaret etmeye başlayacağını, yani "gerçeklik" ile bağlantılı görünemeyeceklerini düşündüğünü belirtmiştir (McClenen, 2004, s.177). Sürgüne gönderilen yazarlar, atıl duruma getirilmek, kalemlerinin etkisinin azalmasını sağlamak amacıyla gönderilmişlerdir. Bu durum yazarın fikirlerinden, yazdıklarından dolayı kendisinden kurtulmak isteyen, kendisini tehlikeli gören ülkesine karşı yazısı aracılığıyla tepkisel bir tutum sergilemesine neden olabilir.

Sürgüne gönderilmek olumsuz sonuçlar doğurmakla beraber, yazarın yeni dilinin beslendiği çevrenin genişlemesine, farklı bakış açıları kazanmasına ve orijinallliğini artırmakta yarar sağlayabilir. İlk etapta yerinden edilmiş yazar için kimliğinin, benliğinin güvencesi anlamına gelen dil, sonradan sınırlarını aşmasını mümkün kılabilir. Refik Halid Karay için her yanı hatıralarla dolu olan İstanbul'dan sürgün edilmenin kültürel sürgünlük anlamına da geldiği düşünülebilir. Yazarın sürgünlerinden önce yazdığı metinler incelendiğinde, İstanbul'da hayatın nasıl olduğu, aksaklıkları ve güzel tarafları, evler, sokaklar, camiler gibi konuların sıkça ele alındığı, bunun dışında başkent İstanbul'da halkın yaşantısını etkileyecek politik gelişmeler hakkında yazdığı görülür. Yani Karay, kültürünü merak eden ve gerçek anlamda yaşayan, İstanbul'un her köşesini bilen bir yazardır. İstanbul'dan koparılıp eskiden Osmanlı'nın hâkimiyeti altında olan, savaş sonrası kaybedilen topraklara, bir anlamda ulusal geçmişinin parçası olan yerlere sürgüne gönderilmesi, fiziksel sürgünlüğün yanı sıra kültürel ve dilsel sürgünlüğü de beraberinde getirmiştir. Ancak madalyonun öteki tarafında durum başkadır. Zira Refik Halid Karay sürgün edildikten sonra ne kendisi İstanbul'da yaşayan eski Refik Halid olarak kalabilmiş, ne de İstanbul Refik Halid'in zihninde yer ettiği biçimde kalmayı başarabilmiştir. Aradan geçen zaman her ikisinin de değişmesine neden olmuştur. Bu nedenle Refik Halid artık gerçekte, şimdiki zamanda var olan İstanbul ve onun değişen kültürü hakkında yazamayacaktır, zira artık yazarın bakış açısı da değiş-

miş, daha geniş bir açıdan olayları ele almaya başlamıştır.

Sürgünlüğün tetiklediği sorgulamaları ve bakış açısındaki değişikliği yazarın azınlıklara karşı tavrında izlemek mümkündür. Karay ilk sürgünlüğünde de azınlıklara yer vermiştir, ancak bunlar eserlerinde dikkate değer etkisi olan karakterler olamamışlardır. Anadolu'nun "gerçek" sayılan sahiplerinin yaşantılarının yanında, kıyıda köşede yer almışlardır. Ancak *Sürgün* romanında Ermenilere geniş yer verildiği ve bu toplumun sürgünde bulunma nedenlerine dair sorgulamalara gidildiği görülür. Yazarın kişisel tutumuna benzer bir durum *Sürgün*'de Hilmi Efendi'nin azınlıklarla kurduğu ilişki aracılığıyla ortaya çıkar. Hilmi Efendi'nin Ermenilerle yakın ilişkiler kurduğu, aynı topraklardan gelmelerine rağmen önyargıları nedeniyle hayatları, kültürleri hakkında fazla fikrinin olmadığı bu kişilerin Hilmi Efendi'nin yaşamını yönlendiren insanlar olarak okurun karşısına çıktığı görülür. Hilmi Efendi Ermenilere karşı değişen bakış açısını şu cümle ile ifade etmektedir: "Beyrut'a geldiği zamana kadar Ermenileri sevmeyen Hilmi Efendi, şimdi sırf Türkçe konuştukları ve memleket hasreti çektikleri için hep bu cemaat ile düşüp kalkıyor, yiyip içiyor, gezip tozuyordu" (Karay, 2009, s.62). Masumiyet perdesinin arkasına saklanmaya çalışılsa da, Hilmi Efendi'nin ayrımcı hatta ırkçı denebilecek bir yaklaşımı mevcuttur fakat bir yandan bu topluluğun topraklarından sürülmesinin zalimliğinin de anlaşılmaya başlandığı ve eleştirildiği görülebilir. Bir zamanlar "öteki" olarak gördüğü, belki de sürülmelerine hak verdiği insanları onları sarmalayan tanımlamalarından sıyrılmış bir biçimde görmeye başlamıştır. Aynı ülkedeyken insanları farklılıklarına odaklanarak değerlendirirken sürgündeyken bu kimlik sinmiş ve ortak yönlerin hatırlattıklarına tutunmuştur. Hilmi Efendi'nin bu değişimi Levinas ve Kristeva'nın sürgün edilmenin kişiyi kamusal düşüncenin baskın ve kısıtlayıcı çemberinden kurtaracağı ve yaşanan yabancılaşmanın pozitif bir sonuç vereceği düşüncesini anıttırır.

Sonuç

Karay'ın *Sürgün* adlı eserinde sürgünlük yalnızca yerinden edilme ile sınırlı görülmemiş ve sürgünlükle beraber ortaya çıkan, zaman ve mekân farklılıklarının kişinin kimliği üzerindeki etkisi ve

dil sorunsalının kişilerin mekânsal aidiyetindeki rolü de sürgünlüğün kapsamı içerisinde sorgulanmıştır. Fakat Hilmi Efendi'nin sürgün edilmenin ardından "edilgen" bir kişiye dönüştüğü söylenebilir. Çünkü çekilmeyecek bir acıyı çekebilmek ve bu acıyı çekebilmenin tek yolu olan anonim, kişiliksiz varoluşa teslim olmak edilgen olmayı gerektirir (Direk, 2016). Hilmi Efendi'nin edilgenleşmesi de her etkinliği gibi ona aittir, ancak Hilmi Efendi olaylar üzerindeki kontrolünü yitirir, zaman ve mekân içinde savrulan bir kişiye döner. Sürgün sürecinde kimliğini kaybeder, İstanbul'dayken yapmayacağı türden davranışlarda bulunur, normal yaşantısında vakit geçirmeyeceği kişilerle arkadaşlık etmek zorunda kalır ve sürgünlükteki yalnızlık hayatı üzerinde denetim kuramaz hale gelmesine neden olur. Tasvip etmese de şehzadenin müsrif yaşamına ayak uydurması, dilencilik yaparcasına bir şehzadeyle Hindistan'a para toplamak için gidişi, kendisine yakışmadığını düşündüğü halde Şam valisi ile eğlencelere gitmesi kendini akışa bırakması sonucudur. İradesini kullanmaktansa arzu etmediklerini yapmayı tercih etmektedir. Seher'in pavyonda çalışan bir kadın olduğunu öğrenmesi sonucu hayatının sona ermesi de bu edilgenliğin nihai sonucu olur. Zamanı ülkesinde ilerleyen zaman ve içinde bulunduğu zaman olarak yaşamaya başlayan Hilmi Efendi'nin kontrolü elinde tutmaktan vazgeçtiği ve kendini akışa bıraktığı, bir atalet ve tevekkülle bekleyiş içine girdiği anda hazin bir sonla karşılaşması bir nesneye dönüştüğünü ve nesnenin onun için hükmedilen sefil yaşantıyı sürmeye mahkûm olduğunu düşündürür. Bu, sürgün için kurtuluş umudunun da kaybolmasıdır.

Sürgün'de karakterin sürgünlük deneyimini zaman, mekân, dil gibi farklı boyutlarla ele alarak derinlik kazandırmış olan Karay'ın edebi yönünün kendi sürgünlük deneyimiyle kuvvetlendiğini iddia etmek yanlış olmayacaktır. Sürgünden önceki hikâyelerinde daha çok "tipleme" olarak değerlendirilebilecek karakterler yaratmışken sürgün edilmek yazarın anlatısına farklı katmanlar kazandırmıştır. Bu katmanlar toplumsal eleştirinin sürgün edilmenin ardından, konuşulması tabu olarak görülen azınlıklar konusuna kayışıyla görülür. Bu mevzunun eserlerinde ele alınması günümüzün problemlerini öngören bir anlatının ortaya çıkmasını sağlamış; mültecilik, göçmenlik, toplu kaçış ve sürülme gibi tanımlamaları karşılayan örnekler işlenmiştir.

Sürgünlüğün savrulma, kafa karışıklığı ya da hatta hissizlik ile başlayan, yönelimsizlik ve kaybolmuşluk hissi ile devam eden etkileri ve sürgünlük sona erse dahi bu deneyimlerin bir ömür boyu süren izleri Karay'ın edebi yaşantısında da benzer bir süreci takip eder. Sürgünlük dönemi fiilen sona erse de, Refik Halid'in entelektüel yolculuğu sürgünlüğün gölgesi altında kalmıştır. Sürgünlüklerinden önce hükümetin yanlışlarını ve toplumsal bozulmaları açık olarak eleştirmekten geri durmayan Karay 1938'de affedilişinin ardından Türkiye'ye geri dönmesiyle edebi üslubunu yumuşatmış ve hükümete karşı doğrudan eleştiri yapmaktan kaçınmıştır. *Kirpinin Dedikleri* adlı çalışmada derlenen, Meşrutiyet'in ilanından sonra hükümetçiler ve muhalifler arasındaki atışmalardan oluşan ve baskı altında tutulmuş bir milletin "özgürlüğe" kavuşmasının ardından kendi kültürüne yabancılaşmasını dert edinen ve o dönemden akıllarda kalan nadir köşe yazılarının, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından toplumsal yozlaşmayı ele alan *İstanbul'un Bir Yüzü* adlı romanın, *Memleket Hikâyeleri*'ndeki öykülerinde Anadolu halkının kadınlara karşı ikiyüzlü, baskıcı tavrını eleştiren, halkın tembelligini yeren öykülerin yazarının ülke toprakları dışındaki sürgünlüğünün ardından popüler edebiyata yöneldiği görülür. Bir kısmının sürgünlük döneminde yazıldığı öykülerden oluşan *Gurbet Hikâyeleri* dışında yazarın sürgünden döndükten sonra yazdığı *Dişi Örimcek*, *Yer Altında Dünya Var*, *Yüzen Bahçe*, *İki Bin Yılın Sevgilisi*, *İki Cisimli Kadın*, *Nilgün*, *Bugünün Saraylısı* gibi romanlarda siyasi söylemden uzak durulduğu görülür. Toplumsal eleştiri amaçlı yazılan bu romanların çoğunda kadınlar yozlaşmanın temsilcisi olarak ele alınır. Yazarın Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme projesinin aktörleri olarak gördüğü kadınların yaşam tarzlarındaki sözde modernleşmeden rahatsız olduğu anlaşılabilir da bu rahatsızlığı doğrudan dile getirmeyip, yozlaşmış kadın karakterler aracılığıyla yansıttığı anlaşılır. Kadınlara karşı takındığı bu tutum yazarın sürgünlüğünün sona ermesinin ardından ideolojik, politik eleştirilerini, kültürel yozlaşma olarak gördüğü değişiklikleri ve ulus-devletleşme sürecini modernleşmenin simgesi olarak yansıtılan kadınlar aracılığıyla, kendini güvende tutarak, aba altından eleştirdiği düşünülebilir. Refik Halid'in 1945 yılında yazdığı "Edebiyatı Öldüren Rejim" yazısında totaliter rejimlere yönelttiği

eleştirileri de yazarın edebi yönündeki değişikliği anlamaya yardımcı olur. Karay bu yazısında totaliter rejimlerin güzel sanatlardan çoğunu, özellikle de özgürlüğe en çok ihtiyaç duyan edebiyatı öldürdüğünü belirterek totaliter rejimlerin yalnızca kendi görüşlerinin ölçüsünde eser istediklerini, bireylere kıymet vermeyen bu tür faşist rejimlerde edebiyatın güdük kaldığını vurgular (Karay, 1945, s.2-16). Totaliter rejimlerin hâkim olduğu dönemlerde edebiyata biçilen görevin yenilikleri benimsetme ve tesis etmek olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Karay'ın sürgünden sonra yazdığı eserlerinde kadınlara yaklaşımının bu sistemin ahengine uymayı reddettiğini işaret ettiğini düşünmek yanlış olmayacaktır. Ne var ki, bu yazı yazarın popüler edebiyata yönelmesini açıklayan bir metin olarak değerlendirildiğinde Karay'ın sürgünden sonraki edebi üretiminde totaliter rejimin beklentisine uygun eserler üreterek eleştirisinin oklarını kendine doğrultup çelişkili bir durum yarattığı da söylenebilir. Bunların yanı sıra, N. Ahmet Özalp'ın *Refik Halid: Okları Kırılmış Kirpi* çalışmasında da göstermiş olduğu üzere, Karay'ın eserlerinin birçoğunun sansüre uğramış olması ve yazarın muhalif yönünden eser bırakmayacak hale getirilmesi, yazarı sürgünden sonraki eserlerini bu muameleye maruz kalmayacak bir biçimde yazmaya yöneltmiş olabilir. Ancak kanıtlanması mümkün olmayan bu iddia tahmin yürütmenin sınırları içerisinde kalabilir.

Bunların yanı sıra yazar, Mustafa Baydar'la yaptığı bir söyleşide sürgünden döndükten sonra çabuk tüketime uygun eserler üretmesindeki temel nedenin ekonomik kaygılardan kaynaklandığını, artık halkın isteklerini göz önünde bulundurarak yazdığını ve hedefinin unutulmayacak, başarılı bir eser yazmak olmadığını belirterek yazma biçimini gerekçelendirir (Baydar, 1959, s.7). Karay'ın gazeteci ve fıkraçı yönüne dikkat çekmeyi hedefleyerek yazarın çeşitli gazetelerde yazmış olduğu yazıları derleyen *Memleket Yazıları* serisinin on sekizinci sayısına yazdığı “Önsöz”de Murat Belge de ağır adam olmaya çalışmak yerine “kendini hafife alması” nedeniyle Refik Halid'i “atipik bir Türk yazarı” olarak niteler ve yazarın önemsiz görülen işlerle uğraşmaktan kaçınmadığını ve buna paralel olarak da “popüler” olarak addedilen eserler yazmış olduğunu öne sürer (Belge, 2017, s.23). Sonuç olarak sürgün edilmenin yarattığı kaygı ve korku-

ların yazarın konformist bir eğilime girmesine neden olduğu ve sürgünlük sırasında yazılan eserlerinde sürgünlük deneyimine odaklandığı ancak sürgünden sonrakilerde doğrudan bu deneyimin ele alınmadığı, toplumsal eleştirilerin kadınların araçsallaştırılmasıyla gerçekleştirildiği görülür.

Düşünmesi sistematik bir şekilde engellenmiş olan Refik Halid sürgünden sonra sürgünlük deneyimleriyle ya da buna yol açanlarla yüzleşme çabası içine girmeyerek sessizlik alanına dâhil olmuştur. Ancak yüzleşme talebinin yokluğu ve bazı konularda sessizliğe gömülme söylemsel şiddetin devam ettiğini gösterir. Karşıtlıkları öncelikle fiziken dışlayan irade bunun ardından devam eden yaşantıyı da kısırlaştırarak tahakkümünü sürdürür. O halde hiçbir zaman apolitik olmamış fakat doğrudan tarafgir bir politika da gütmemiş olan, hayatının önemli bir kısmını sürgünde geçiren ve başına türlü belalar gelen yazarın doğrudan eleştiri yapmaktan kaçındığı entelektüel dönüşümü tekrar benzer durumları yaşama kaygısının yarattığı bir korku hali olarak da değerlendirilebilir elbette.

KAYNAKÇA

Allotson, P., & McCormack, J. (2008). Introduction. P. Allotson, & J. McCormack (Dü), *Exile Cultures, Misplaced Identities* (s. 9-33). Amsterdam: Rodopi.

Bakhtin, M. M. (1982). Forms of Time and Chronotope in the Novel. M. M. Bakhtin, *The Dialogic Imagination: Four Essays*. Austin: University of Texas.

Baydar, M. (1959). Refik Halid Karay Anlatıyor. *Varlık*, 6-7.

Belge, M. (2017). Refik Halid: Atipik Bir Türk Yazarı. *Atatürk'e Eğilen Bir Sürgün: Refik Halid Karay* (s. 23-27). İstanbul: İnkılâp.

Burr, S. A. (2014). *Finite Transcendence: Existential Exile and the Myth of Home*. Maryland: Lexington Books.

Diker, Z. (2016, 04.04). Felâket Anlatısı. *Post Dergi*. <http://postdergi.com/felaket-anlatisi/>.

Doukhan, A. (2012). *Emmanuel Levinas: A Philosophy of Exile*. London: Bloomsbury.

Ebcioğlu, H. M. (1943). *Kendi Yazıları ile Refik Halid*. İstanbul: Semih Lütfi.

Hanne, M. (2004). Introduction. M. Hanne (Dü.), *Creativity in Exile* (s. 1-13). Amsterdam: Rodopi.

Hardt, M., & Negri, A. (2003). *İmparatorluk*. İstanbul: Ayrıntı.

Kaminsky, A. (1999). *After Exile: Writing the Latin America Diaspora*. Minneapolis: University of Minnesota.

Karay, R.H. (1945). Edebiyatı Öldüren Rejim. *Harman*. 7 / 25 Temmuz, s.2-16.

_____ (2009). *Sürgün*. İstanbul: İnkılâp.

Karaer, N. (1998). *Tam Bir Muhalif: Refik Halit Karay*. İstanbul: Temel.

Mazıcı, N. (2000). Af Yasalarında 150'likler. *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, 1(55), s.79- 138.

McClennen, S. A. (2004). *The Dialectics of Exile: Nation, Time, Language and Space in Hispanic Literatures*. West Lafayette: Purdue University.

Melton, J. M. (1998). *The Face of Exile: Autobiographical Journeys*. Iowa City: University of Iowa.

Oxford Learner's Dictionary. (2017, Aralık 20). https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/exile_1?q=exile

Özalp, N. A. (2011). *Refik Halid: Okları Kırılmış Kirpi*. İstanbul: Kapı.

Rose, P. I. (2005). *The Dispossessed: An Anatomy of Exile*. Maryland: University of Massachusetts.

Said, E. (2000). Reflections on Exile. *Reflections on Exile and Other Essays*. (s. 173-187). Cambridge: Harvard University.

_____. (2016). *Kış Ruhü*. Tuncay Birkan, (Çev.). İstanbul: Metis.

_____. (2017). *Entelektüel: Sürgün, Marjinal, Yabancı*. İstanbul: Ayrıntı.

Smith, A. (1996). *Julia Kristeva: Readings of Exile and Estrangement*. London: Macmillan.

Sznajder, M., & Roniger, L. (2009). *The Politics of Exile in Latin America*. Cambridge: Cambridge.

Tabori, P. (1972). *The Anatomy of Exile: A Semantic and Historical Study*. London: Harrap.

Zeng, H. (2010). *The Semiotics of Exile in Literature*. New York: Palgrave Macmillan.